

Страхова компанія обмежує свою максимальну відповідальність грошовою сумою та періодом часу (це окреслюється терміном “ліміт відповідальності страховика”). Ліміти компенсацій, що надаються, не завжди влаштовують об’єкти-забруднювачі, оскільки вони є набагато нижчими від реально необхідних. Навіть висока вартість страхування не дозволяє придбати страхування з великими лімітами. Навіть наявність пулів не вирішує проблему місткості національних та міжнародних ринків. Для прикладу, ліміти відповідальності, що надаються в Європі, не перевищують 20 млн. доларів, Лондонський ринок надає покриття до 170 млн. доларів [4, с. 366]. При цьому розмір шкоди від забруднення НПС чи екологічного лиха може бути на декілька порядків вищим.

1. Програма дій “Порядок денний на XXI століття”. – К., 2000. 2. Концепція сталого розвитку України / Проект. – Б.Є. Патон, В.П. Кухар, С.І. Дорогунцов. – 2000. 3. Основи медичної географії: Текст лекцій. – Львів, 1997. 4. Страхування: Підручник / Кер. авт. кол. і наук. ред. С.С. Осадець. – К., 1998.

УДК 658. 567.1

Р.З. Берлінг

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра економіки і менеджменту, інвестицій та нерухомості

ПОНЯТТЯ ВІДХОДІВ: ЕВОЛЮЦІЯ ТРАКТУВАНЬ І СУЧАСНІ ПІДХОДИ

© Берлінг Р.З., 2002

При аналізі визначень відходів, які було зроблено вченими за останні роки, помічено певну неузгодженість у їх трактуванні. Кожен автор намагався дати своє визначення відходів, що призвело до того, що утворилася певна термінологічна невпорядкованість, яка не дає можливості отримати цілісного поняття про відходи. Тому аналізуються визначення, які існують сьогодні і пропонується власне трактування терміну “відходи”.

At the analysis of definitions of a wastage, which was made by the scientists for the last years, are noticed the certain disagreement in their interpretation. Each author tried to illuminate the vision in certain of a wastage, which has resulted in that that was formed certain terminological discrepancy which did not give an opportunity to receive of complete understanding of a wastage at their analysis and management. The analysis of those definitions therefore is carried out which there is as of today and we have proposition own interpretation of term wastage.

Необхідність ретельного аналізу та чіткого визначення поняття “відходи” зумовлена важливістю цього для прийняття оптимальних рішень у сфері економічного регулювання управління ними. На сьогодні ще не вироблено загальноприйняте трактування поняття “відходи”, незважаючи на, здавалося б, достатньо простий та ніби-то зрозумілий його зміст. Сказане можна проілюструвати таблицею, де наведено у хронологічному порядку визначення поняття “відходи” у різних джерелах.

Визначення поняття “відходи” у хронологічному порядку

№ з/п	Визначення поняття “відходи”	Рік	Джерело
1	2	3	4
1	Відходи є продуктами виробництва (матеріальні чи енергетичні), цінність яких нижча ніж витрати на їх збирання, обробку та транспортування для повторного використання	1976	[1]
2	Відходи – продукти, що супутні основному технологічному процесу, але не мають споживацької вартості (їх використання при існуючих технологіях неможливе або ускладнене)	1983	[2, с. 6]
3	Відходи – пуста порода, шлаки, зола, стоки, аерозолі, гази, пара, пилюка і інші, що часто містять різні шкідливі для людини і живих організмів речовини	1991	[3, с. 9]
4	Відходи – це “непотрібні” або такі, що “загубили свою корисність” предмети або речовини.	1992	[4,с.6]
5	Відходи – непридатні для виробництва даного виду продукції види сировини, її залишки, що не використовуються чи виникаючі в ході технологічних процесів речовини (тверді, рідкі і газоподібні) та енергія, які не піддаються утилізації у розглядуваному виробництві (у т. ч. сільськогосподарському чи будівництві)	1992	[5, с. 153]
6	Відходи – непридатна для виробництва даної продукції сировина, її не використовувані залишки чи виникаючі в ході технологічних процесів речовини та енергія, не утилізовані в даному виробництві	1995	[6, с. 274]
7	Відходи – будь-які речовини та предмети, утворені у процесі виробництва та життєдіяльності людини внаслідок техногенних чи природних катастроф, що не мають свого подальшого призначення за місцем утворення і підлягають видаленню чи переробці з метою забезпечення захисту навколишнього середовища і здоров'я людей або з метою повторного їх залучення у господарську діяльність як матеріально-сировинних та енергетичних ресурсів	1996	[7, с. 5]
8	Відходи – продукти життєдіяльності людей та їх господарювання	1997	[8, с. 134]
9	Відходи – речі і енергія, які не мають подальшої визначеної цінності для організації, що її виробляє	1998	[9’]
10	Відходами є всі нецільові антропогенні продукти, що не піддаються подальшій переробці чи використанню в єдиному технологічному циклі їх виробника	1998	[9]
11	Відходи – це всі відходи процесу виробництва, обробки чи споживання, всі речовини, устаткування, продукти чи взагалі все залишене майно, від якого відмовився власник	1999	[10, с. 69]
12	Відходи – не використовувані безпосередньо в місцях їх утворення відходи виробництва, побуту, транспорту і інші, котрі можуть бути реально чи потенційно використані як продукти народного господарства чи в ході регенерації	1999	[11, с. 156]
13	Відходи – побічні продукти діяльності людини, непридатні для вжитку	1999	[12, с. 249]

14	Відходи – не використовувані для виробництва даної продукції окремі компоненти сировини або виникаючі в ході технологічних процесів речовини і енергія, що не піддається утилізації в даному виробництві	2000	[13, с. 310]
15	Відходи – будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворюються у процесі людської діяльності і не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення та яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення	2000	[14, с. 735]

Аналізуючи визначення поняття “відходи”, наведені в таблиці, спочатку варто виділити ключові слова у цих визначеннях і згрупувати їх за відповідними класифікаційними ознаками так, щоби кожна наступна ознака доповнювала попередню у віднесенні певних об’єктів до відходів. Першою такою класифікаційною ознакою, яка зустрічається у багатьох визначеннях, є ознака антропогенності. Це й зрозуміло, оскільки людський фактор був, залишається і буде основним при їх утворенні. Так є, зокрема, у [9], де дана ознака відповідає ключовому слову у визначенні. Але попри це дане визначення має певні недоліки. Невірним, на нашу думку, у ньому є те, що ці нецільові антропогенні продукти є лише тому відходами, за думкою автора, що не підлягають подальшій переробці чи використанню в єдиному циклі їх виробника. Але ж у такому випадку, коли цей виробник може передати чи продати ці, у його розумінні, відходи іншому виробнику, в якого вони можуть бути використані в технологічному циклі, то тоді це будуть не відходи, а вторинна сировина, придатна до використання.

Аналізуючи визначення відходів в інших джерелах, ми дійшли висновку, що вдалим доповненням для подальшого аналізу даної класифікаційної ознаки будуть дві підознаки, які більш повно розкривають суть антропогенності і які, відповідно, визначають антропогенні продукти як такі, що виникають внаслідок як лише людської діяльності, так внаслідок як людської, так техногенної і природної дії. До першої підознаки належить, наприклад, визначення [11, с. 156], де автор робить аналогічну до попередньо проаналізованого визначення помилку, говорячи, що відходи можуть бути повторно використані і тим самим переводить їх у розряд вторинних ресурсів. Недопустимим у даному визначенні є також віднесення до відходів самих відходів виробництва, побуту, транспорту – так, як це робить автор. Адже даючи визначення відходів, необхідно розуміти, що вони можуть утворюватись внаслідок якоїсь дії, а не самі по собі, як це впливає з даного визначення. Аналогічним є й трактування відходів у [10, с.69] де також наголошується на тому, що відходи – це всі відходи процесу виробництва, обробки чи споживання, що в такому випадку, як ми вже наголошували, є недопустимим. Поряд з цим у зазначеному джерелі говориться, що відходи – це й попри все ще й залишене майно, від якого відмовився власник. Але тоді воно також до кінця не може вважатися відходом, оскільки це майно може мати певну цінність і бути використаним в іншому місці.

Аналіз подальших визначень дозволяє зазначити наступне. Так, у [8, с. 134] автор відносить до відходів продукти господарювання людей, що в такому випадку не може трактуватися як відходи, оскільки продуктом господарювання людини є і випуск різного роду цінної продукції, яка користується попитом, а продуктом життєдіяльності людини, що також трактується як відходи, є іноді цінна вторинна сировина (макулатура, алюмінієві пляшки та ін.), ринок якої, особливо у Західній Європі, є давно встановленим.

Неповним є й визначення [12, с. 249], де відходами вважаються побічні продукти діяльності людини, але як показує практика, за певних обставин і основні продукти можуть переходити в розряд відходів, а та ж сама побічна продукція може мати у своєму складі цінну сировину на яку, як ми вже зазначали, є попит. Прикладом доведеного може бути такий випадок, коли наприклад, продукти харчування, які є основним продуктом виробництва і в яких закінчився термін зберігання, стають непридатними до вжитку і переходять в розряд відходів. А обрізки деревини, які утворилися внаслідок різного роду операцій проведених з нею і фактично є побічною продукцією, маючи певну ресурсну і економічну цінність, використовується для отримання теплової енергії.

Загалом всі проаналізовані вище визначення відходів мають водночас і спільні недоліки. Перший із згаданих недоліків той, що у всіх них йде прив'язка утворення відходів до “даного виду продукції”, а не до “місця” утворення; другий – що дані визначення випускають з поля зору енергію.

Завершуючи аналіз, слід відзначити, що найбільш повним з усіх цих визначень відходів є визначення, яке трактує закон України “Про відходи” [14, с. 735] і яке підтримують деякі вчені, зокрема З.С. Бройде [15], де робиться акцент на тому, що утворені антропогенні продукти не мають подальшого призначення за місцем утворення, тобто тим самим враховується важлива ознака місця. Але навіть і в них є певний недолік, який допускає, що відходів власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації. Вже єдине таке допущення не може трактувати відходи як такі, оскільки тим самим переводить їх у розряд вторинної сировини, бо допускається можливість їх утилізації.

Друга класифікаційна підознака використовується у [7, с. 4]. На нашу думку, новим і важливим у наведеному визначенні відходів серед усіх інших є те, що воно відносить до відходів речовини та предмети, які утворюються не лише у процесі виробництва та життєдіяльності людини, але й речовини і предмети, які є наслідком техногенних чи природних катастроф. Такий підхід вигідно вирізняє трактування відходів на фоні тих їх визначень, які базуються на прив'язці до процесів лише людської діяльності. До наслідків техногенно-природних катастроф, на наш погляд, слід відносити ті відходи, які утворилися внаслідок руйнівної дії природи та непередбачуваних техногенних факторів на антропогенні об'єкти. Поряд з цим дане визначення є “співзвучне” з усіма попередніми у тому, що даючи визначення відходів, не враховує можливості віднесення до них енергії. Тому логічною є поява нової ознаки визначень відходів, яка у своєму змісті зараховує до відходів, окрім всього переліченого, ще й енергію. Цю ознаку характеризують три практично однакові за своїм поняттям визначення [5, с. 153; 13, с. 310; 6, с. 274], котрі поряд з енергією роблять акцент на тому, що це разом з тим і непридатна для виробництва продукції різного роду сировина, що на наш погляд є важливим при комплексному розгляді поняття відходів. З іншого боку, звернення уваги на дане питання є цікавим ще й тому, що саме при виробництві продукції виникає багато нерегульованих питань, за якими до відходів помилково відносять ресурси, які можуть бути економічно ефективно використані повторно. Аналізуючи перше зауваження, що стосувалося різного роду сировини, слід відзначити, що ця сировина переважно є такою, що утворилася у виробничому процесі внаслідок відступу від рецептур, порушення регламентів технологічних процесів і режимів роботи, відступу від встановлених вимог до якості перероблюваної сировини, а тому характеризують належність об'єкта класифікації до відходів.

Повертаючись до зауваження, що були зроблені нами попередньо, слід відзначити, що помилковим є також твердження, зокрема [16, с. 10], яке відносить супутні продукти до відходів, що утворюються у тому ж виробничому процесі, що, на нашу думку, є невірним, оскільки згідно з [17, с. 224] під супутніми продуктами слід розуміти придатні до використання ресурси, які утворюються в процесі переробки основного компоненту сировини. В такому випадку супутні продукти є не відходами виробництва, а вторинними матеріальними ресурсами, які згідно з [18, с. 141] визначені як відходи, котрі зібрані і можуть бути реально використані у виробничому процесі в додатку до первинних ресурсів. Хоча слід зазначити, що реально використані ще не означає використані економічно ефективно. Тому правильним, на нашу думку, буде твердження [18, с. 142], згідно з яким побічні і супутні продукти іноді за своїм економічним змістом аналогічні основній продукції.

Третьою класифікаційною ознакою визначень є ознака шкідливості відходів для людини і довкілля. Хоча зрозуміло, що не всі відходи наносять шкоду, однак у більшості випадків є саме так. А виходячи з того, що рівень шкідливості за певних обставин може перерости до рівня небезпечного, що може загрожувати здоров'ю людини і всьому довкіллю і тим самим наносити значний економічний збиток, то поява такої класифікаційної ознаки стає зрозумілою.

Подальший аналіз розпочнемо з визначення, що примушує нас звернути увагу на ознаку шкідливості [3, с. 9]. Слід вказати, що це визначення не дає нам цілісного розуміння поняття відходів через те, що у ньому наводиться незрозумілий набір ознак, які стосуються відходів і які можуть складати довгий список. Єдиним важливим моментом, як вже зазначалось, є звернення уваги на те, що відходи є шкідливими, а отже не виключено, що можуть бути і небезпечними.

До останньої, четвертої класифікаційної ознаки належать визначення, у яких головним є те, що відходами є ті речі, предмети і енергія, що не мають цінності. Проте самі визначення, згруповані даною ознакою, мають певні розбіжності. Так, для одних відсутність (втрата) ціни є характерною лише для відповідної організації чи технологічного процесу [9], що, на нашу думку, є не до кінця вірним, оскільки, як ми вже відзначали, те, що не має вартості для даного процесу чи даної організації, в ринкових умовах може бути з успіхом використано в іншому технологічному процесі чи іншою організацією.

Для інших класифікаційною підознакою відходів є втрата цінності взагалі. Саме ця класифікаційна ознака є визначальною для визначень [4, с. 6, 2, с. 6, 1]. Проте і тут є певні упущення. Так, у [2, с. 6] до відходів відносять продукти, що супутні основному технологічному процесу, а всі інші види відходів не є врахованими, наприклад, відходи споживання. Типовим в даному плані є визначення [1], де до відходів відносять лише продукти виробництва, не звертаючи уваги на всі інші їх види.

Слід зазначити, що аналіз вибраних нами визначень, а також класифікаційна ознака цінності дозволили нам зробити певне переосмислення традиційного визначення поняття відходів, і тому в принципі за будь-яким відходом має бути визначена потенційна ресурсна цінність. Однак завжди існують обмеження з реалізації відповідного потенціалу – економічні, технічні, соціальні тощо, серед них і рівень потреби в сировині. Тому заздалегідь частина відходів в силу тих чи інших обставин залишається поза межами ресурсної цінності, і їх можна класифікувати як нецінні або як такі, що не підлягають утилізації.

Отже, проаналізувавши існуючі методи і підходи до визначення суті відходів, ми дійшли висновку, що необхідно запропонувати таке їх трактування, що буде враховувати всі побачені нами недоліки. А тому, виходячи з даного аналізу, на нашу думку, відходи – будь-що, що є нецінним в даний час, в даному місці і в даних обсягах.

1. Элер Ч.Н. Системы управления качеством окружающей среды в региональном масштабе // Всесторонний анализ окружающей природной среды: Сб. науч. тр. Л., 1976. – С. 277 – 293. 2. Белашов Л.А., Жаркова И.А., Санжаревский и др. Экономические проблемы использования промышленных отходов К., 1983. 3. Экономика природопользования / Под ред. Т.С. Хачатурова. – М., 1991. 4. Тихоцкая И.С. Япония: проблемы утилизации отходов. – М., 1992. 5. Реймарс Н.Ф. Охрана природы и окружающей человека среды. – М., 1992. 6. Глухов В.В., Лисочкина Т.В., Некрасова Т.П. Экономические основы экологии. -СПб, 1995. 7. Справочно-методичні настанови по застосуванню ДК 005-96. Класифікатор відходів. – К., 1996. 8. Мельник А.В. Основи регіонального екологічного-ландшафтного аналізу. – Львів, 1997. 9. Бройде З.С. Стандартизация управления состоянием окружающей среды / Экология и ресурсозбережение. – 1998. – № 1. – С. 27 – 32. 10. Особливості еколого-економічного регулювання поводження з відходами в Україні та Франції // Утилізація відходів, організація і контроль полігонів. – Одеса, 1999. 11. Вронский В.А. Экология. – Ростов-на-Дону, 1999. 12. УСЕ. Універсальний словник-енциклопедія / Гол. ред. М. Попович. – К., 1999. 13. Экология города / Под ред. Ф.В. Стольберга. – К., 2000. 14. Закон України “Про відходи” від 5 березня 1998 року. 15. Бройде З.С., Макаров Е.А., Рождов И.И., Бройде Г.З. Унификация терминов в сфере обращения с отходами. – Одеса, 2000. 16. Одесс В.И. Вторичные ресурсы: хозяйственный механизм использования. – М., 1988. – 159 с. 17. Оксанич О.Е. Економічний механізм ресурсозбереження в промисловості / Дисертація на здоб. наук. ступ. д.е.н. – Львів, 1994. 18. Экономика ресурсозбережения / Под ред. А.М. Нивелева. – К., 1989.

УДК 339.137.2

І.М. Задорожний, М.М. Мамчин*, Д.С. Боляновська, В.В. Гаврилишин

*Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра економіки енергетичних і хімічних підприємств та маркетингу,
Львівська комерційна академія

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

© Задорожний І.М., Мамчин М.М., Боляновська Д.С., Гаврилишин В.В., 2002

Досліджуються закономірності виробництва продукції харчової промисловості України в контексті світового виробництва.

This article reveals the regularity the production of Ukrainian food industry in compare with its world production.

Продукція харчової промисловості, як і продукція аграрного сектора, відіграє важливу роль в економіці багатьох країн світу, в тому числі індустріально розвинутих. У США на продукцію цієї галузі припадає понад 10 % внутрішнього валового продукту. В Угорщині